

Дейкун Микола

<https://orcid.org/0009-0005-1359-537X>

Scopus-Author ID 6602485287

Кандидат медичних наук, професор, професор кафедри біології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(м. Чернігів, Україна) E-mail: deikun@ukr.net

РОЗШИРЕНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТЕРМІНУ «ЗДОРОВ'Я» З ПОЗИЦІЙ ХАРАКТЕРИСТИК ЙОГО ДИНАМІЧНОСТІ, ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ НАПОВНЕНОСТІ ТА САМОРЕГУЛЯЦІЇ, ЗДАТНОСТІ ДО РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

У попередніх дослідженнях доведена важливість удосконалення та осучаснення тлумачення поняття терміну «Здоров'я» для майбутнього спільноти. Це викликано, по-перше, розвитком науки про громадське здоров'я та медичної науки, по-друге – моделлю позитивного здоров'я, по-третє – необхідністю чітких визначень в процесі, який почався в нашій країні, створення ефективно діючої системи громадського здоров'я, по-четверте – динамікою цивілізаційних процесів, які відбуваються та суттєво впливають на здоров'я людини тощо.

Невизначеність з чітким тлумаченням понять в сфері громадського здоров'я, зокрема, систему медичної допомоги іменують системою охорони здоров'я і це призводить до організаційного хаосу, що в свою чергу веде до погіршенням стану здоров'я населення та демографічної ситуації, зростаючого розповсюдження хронічних хвороб, глобальних катастроф та супроводжується розвитком сучасних технологій (ДНК-аналіз, штучний інтелект, розумні гаджети тощо), а це, в свою чергу, сприяє інформаційному перевантаженню та стресам, застосування алгоритмів, заснованих на критеріях здоров'я для моніторингу стану людини; по-друге – не відповідністю науковій точності, практичним застосуванням, міждисциплінарною узгодженістю, індивідуалізації, динамічності та соціалізації трактування визначення поняття терміну «Здоров'я», по-третє – сучасне визначення цього поняття має бути не просто академічно точним, а інструментальним – тобто таким, що дозволяє розробляти стратегії впливу на всі детермінанти громадського здоров'я.

Доопрацювання, удосконалення та осучаснення визначення поняття терміну «Здоров'я» – це основа для нових, ефективних технологій, політики, здатності до життя в умовах невизначеності та особистої відповідальності. Без чіткого визначення неможливо формувати стійкість суспільства до нових викликів, розвивати превентивний напрям, цілеспрямовано формувати мотивовану потребу у особи бути здоровою і корисною суспільству, оцінювати ефективність штучного інтелекту в діагностиці, вимірювати рівень здоров'я популяції, порівнювати дані між країнами тощо. Визначення поняття терміну «Здоров'я», на сучасному етапі розвитку суспільства, розглядається як важливий інструмент для покращення якості життя людства.

Ключові слова: громадське здоров'я, соціальні детермінанти, демографічна криза, функціональне благополуччя, стан, хвороби.

Постановка проблеми. Оновлення дефініції поняття терміну здоров'я – це не академічна розкіш, а практична необхідність для забезпечення життєздатності нації. У сучасному трактуванні термін «Здоров'я» має бути інтегративним поняттям, що об'єднує біологічні, соціальні, екологічні, поведінкові, культурні, політичні, цифрові аспекти та виміри [1; 2].

Це дає змогу будувати цілісну, міжгалузеву, багатовекторну, ефективно діючу, орієнтовану на прогресивне майбутнє національну систему громадського здоров'я [1; 2].

В ході проведення фундаментальних досліджень ми об'єктивно доводимо і продовжуємо стверджувати тезу, що визначення поняття терміну «Здоров'я» є наріжним каменем при побудові системи громадського здоров'я.

В історичному аспекті це виглядає так, Гіппократ (близько 460–370 р. до н. е.) розглядав «Здоров'я» як рівновагу чотирьох рідин організму (крові, слизу, жовтої та чорної жовчі), а Авіценна (980–1037 рр.) у своєму трактаті «Канон лікарської науки» описував «Здоров'я» як гармонію між внутрішніми процесами організму та навколишнім середовищем [3; 4].

Проте, впродовж десятиліть, воно залишалося майже незмінним у публічному дискурсі.

В Україні офіційне визначення поняття терміну здоров'я введено в дію Законом України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» введеного в дію Постановою ВР № 2802-ХІІ від 19.11.92 року і визначено як «Здоров'я – стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб або порушень структур та функцій організму» [5; 6; 7].

У запропонованій статті оприлюднюються результати наших досліджень та розглядається проблема застарілості та обмеженості сучасного офіційного поняття терміну «Здоров'я» в контексті глобальних трансформацій і викликів ХХІ століття. Автор обґрунтовує необхідність переосмислення дефініції здоров'я як фундаментальної категорії науки, політики та державного управління. Здоров'я пропонується трактувати як динамічний стан, соціальний ресурс і цінність, що формується під впливом багатьох детермінант – біологічних, соціальних, культурних, поведінкових, цифрових тощо. Запропоновано концептуальні підходи до формування розширеної моделі визначення поняття терміну «Здоров'я», придатної для інтеграції у стратегії громадського здоров'я, а новаторськість підходу, до трактування поняття, покликана замінити традиційні, на нові та сучасні, методи формування національної ефективно діючої системи громадського здоров'я.

У попередніх дослідженнях нами обґрунтовано та запропоновано оновлене визначення терміну «Здоров'я» такого змісту: «Здоров'я – це стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, відсутність хвороб або вад, здатність до адаптації та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності» [8].

Мета дослідження – переосмислити та розширити розуміння основоположних понять, закономірностей і процесів щодо повноти суті поняття терміну «Здоров'я» з урахуванням нових викликів, сучасних наукових досягнень, соціальних детермінант, поведінкових, освітніх, етичних, культурних, інформаційних впливів тощо.

Методи дослідження: системного аналізу, SWOT-аналізу, Кейс-стаді, порівняльного аналізу, структурно-логічного аналізу, бібліосемантики, абстрагування та узагальнення, експертної оцінки та правового аудиту.

Виклад основного матеріалу дослідження. У своїх дослідженнях ми враховуємо, що в складні часи глибоких соціальних трансформацій, воєн, пандемій, масових психоемоційних розладів, нових викликів, сучасних наукових досягнень та цифрової гіперактивності виникає гостра потреба в переосмисленні самого поняття терміну здоров'я, без чого неможливе ефективне управління громадським здоров'ям.

До цього спонукало:

1. Проблема застарілості сучасної дефініції здоров'я.

Визначення ВООЗ базується на статичності: воно описує здоров'я як «стан», до того ж «повного» благополуччя. Однак ідея «повного благополуччя» утопічна. Майже жодна людина не відповідає цій характеристиці упродовж тривалого часу. Становить чи динамічність – здоров'я не фіксований стан, а динамічний процес, який змінюється щодня під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників.

В процесі вивчення та досліджень ми переконуємося, що у сучасному світі здоров'я не можна розглядати без врахування нових викликів: соціальних, цифрових, інформаційних, екологічних, духовних і політичних детермінант [9; 10; 11; 12; 13; 15; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27].

2. Погляд на здоров'я як на соціальну конструкцію та суспільний ресурс.

Здоров'я – не лише біомедичне, а й соціальне явище. Воно формується під впливом соціального середовища, умов праці, рівня освіти, екології, способу життя, поведінки, міжособистісних стосунків, культури та, навіть, політики.

У контексті демографічної кризи, яку переживає Україна, питання оновленого розуміння здоров'я стає національною безпекою. Без концептуального оновлення поняття «здоров'я» неможливо розбудувати ефективну систему громадського здоров'я, що реально впливає на тривалість і якість життя.

3. Наукові досягнення в контексті основних детермінант сучасного розуміння здоров'я.

Сучасна модель здоров'я повинна враховувати:

- біологічні детермінанти – генетика, фізіологія, вроджені або набуті особливості;
- психоемоційні чинники – психічне здоров'я, стрес, адаптація;
- соціально-економічні умови – доходи, освіта, зайнятість, нерівність;
- культурно-етичні чинники – система цінностей, релігія, національні традиції, поведінка;
- інформаційно-цифрові впливи – надмірне інформаційне навантаження, цифровізація, кіберстреси, алгоритмічне управління поведінкою;
- політичне середовище – доступ до послуг, стабільність, політики в галузі охорони здоров'я [9; 10; 11; 12; 13; 15; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27].

Тобто, здоров'я – це є результат взаємодії людини з її контекстом. Поза цим контекстом поняття втрачає актуальність і точність.

4. Обґрунтована сучасна концепція для оновлення визначення поняття терміну «Здоров'я» яка враховує: багатовимірність; індивідуальну та колективну відповідальність; адаптивність і розвиток; соціальну інтегрованість; динамічний стан адаптації та самореалізації людини в умовах змінного фізичного, психічного, соціального, цифрового та культурного середовища, що дозволяє їй жити повноцінним і корисним для суспільства життям [9; 10; 11; 12; 13; 15; 16; 17; 19; 20; 21; 22; 23; 24; 25; 26; 27].

5. Необхідність створення, розвитку та ефективного функціонування Національної системи громадського здоров'я, що дозволить:

– переорієнтувати політику – від медикалізації – до профілактики та промоції здоров'я в контексті стратегії «Здоров'я у всіх політиках» [2];

– удосконалити освіту – нове розуміння має бути в основі підготовки фахівців з громадського здоров'я [14; 18];

– формувати нову культуру – громадське здоров'я це не лише відповідальність держави, а і особиста та колективна відповідальність громадян;

– закласти нові правові основи – експертиза усіх нормативно-правових актів в державі на відповідність принципу збереження і розвитку здоров'я нації як найвищої цінності [1; 2].

У сучасному розумінні визначення поняття терміну «Здоров'я» особливе значення має характеристика його динамічності. Це означає, що здоров'я не є сталим або незмінним станом, а формується та змінюється під впливом комплексу біологічних, соціальних, економічних, екологічних та поведінкових чинників упродовж життя людини. Включення поняття «динамічність» до визначення здоров'я дає змогу відійти від застарілого підходу, за яким здоров'я ототожнюється з абсолютним благополуччям. Натомість динамічна концепція здоров'я підкреслює континуум між здоров'ям і порушеннями, можливістю адаптації, відновлення, зміни стану залежно від умов життєдіяльності. Тобто, динамічність здоров'я дозволяє розглядати його як процес, на який можна впливати за допомогою цілеспрямованих управлінських, соціальних та поведінкових змін [28–30].

У подальших наших дослідженнях повноти та змістовного наповнення визначення поняття терміну «Здоров'я» ми встановили і акцентували на тому, що здоров'я – не статичний стан, а динамічний процес, спрямований на постійне його вдосконалення. Це твердження відповідає науковій точності сучасних досліджень (напр., дослідження resilience, епігенетики), які показують, що здоров'я – це не фіксований стан, а результат безперервної взаємодії організму з середовищем. До прикладу, хронічний стан (напр., діабет) можна «динамічно» компенсувати через адаптацію, профілактика та підтримка здоров'я – це процес, а не разова дія і слово «динамічний» автоматично посилює зв'язок із адаптацією, розвитком, вразливістю тощо. Слово «динамічний» не переважує текст, але робить його більш системним і є ключовий нюанс, який не урізає універсальність визначення, а робить його науково сучаснішим та сприяє реалізації превентивної моделі системи громадського здоров'я.

Таким чином, наше оновлене визначення набуло більш широкого змісту: «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, відсутність хвороб або вад, здатність до адаптації та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності».

Подальшими дослідженнями також встановлено, що невід'ємною характеристикою змісту поняття терміну «Здоров'я» слугують екзистенційна наповненість та саморегуляція, без яких неможливо говорити про здоров'я людини у повному сенсі.

«Екзистенційна наповненість» – глибокий, але не завжди зрозумілий термін для широкої аудиторії. Ми враховували пояснення, як «усвідомлення сенсу життя та самореалізація» [28–31]. Для психології це посилення аспектів резиліентності та саморегуляції, для філософії/антропології – розкрити «екзистенційну наповненість» глибше.

Відсутність згадки про духовний або екзистенційний аспект здоров'я у деяких сучасних підходах, особливо в гуманітарній медицині, паліативній допомозі, WHOQOL, цей вимір вважається важливим.

Предметом наступного нашого дослідження стала категорія, що характеризує здоров'я – саморегуляція. Саморегуляція у визначенні поняття терміну здоров'я – це не просто біологічна функція, а ключовий принцип, що визначає здоров'я як динамічну здатність організму та особистості адаптуватися до умов життя, підтримувати рівновагу й ефективно функціонувати в різних умовах, що змінюються [28–31]. Вона лежить в основі профілактичної парадигми громадського здоров'я, де акцент робиться не на лікуванні, а на створенні умов для підтримки й зміцнення саморегулятивних механізмів.

Термін «саморегуляція» у визначенні поняття «Здоров'я» несе суттєве концептуальне навантаження, адже визначає активну роль організму.

Саморегуляція – це здатність організму підтримувати стабільність внутрішнього середовища (гомеостаз) і адаптуватися до змін зовнішнього середовища без зовнішнього втручання. А це підкреслює, що здоров'я – не просто відсутність хвороб, а динамічна здатність організму самому підтримувати рівновагу, а також підкреслює цілісність та взаємозв'язок систем організму.

Крім того саморегуляція охоплює фізіологічні, психологічні та поведінкові механізми – тобто, здоров'я визначається узгодженою роботою різних систем організму.

А все це разом відповідає сучасному розумінню здоров'я як біопсихо-соціального феномена і переходить фокус на внутрішній ресурс людини коли здоров'я – це не зовнішній стан, який хтось підтримує ззовні (наприклад, через медичне втручання), а внутрішній потенціал до адаптації, відновлення, стійкості тощо і це, надзвичайно, важливо для підходів у громадському здоров'ї, де робиться наголос на профілактику, зміцнення ресурсів і самозбереження здоров'я та пов'язує здоров'я з умовами життєдіяльності, стилем життя та поведінкою.

У результаті таких досліджень розширене визначення набуло такого змісту: «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, екзистенційної наповненості та саморегуляції, відсутність хвороб або вад, здатність до взаємодії, адаптації та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності».

Аналізом усіх складових здоров'я людини доведено, що є доцільним, введення компонента «здатність до відновлення» до визначення розширеного поняття терміну «Здоров'я», оскільки це відповідає сучасним підходам у психології, соціальних науках та медицині.

У результаті таких досліджень наше визначення набуло такого змісту: «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, екзистенційної наповненості та саморегуляції, відсутність хвороб або вад, здатність до взаємодії, адаптації, відновлення та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності».

Нашим дослідженням також встановлено, що важливою складовою характеристики здоров'я людини є резиліентність (стійкість) – здатність організму, психіки чи соціальної системи адаптуватися та відновлюватися після стресу, хвороби чи травми [28–30], є ключовим аспектом здоров'я, по друге глобальні виклики (наприклад, пандемії, кризи) показали, що здоров'я – це не лише відсутність хвороб, а й можливість ефективно відновлюватися, по третє – біопсихосоціальна модель здоров'я вже включає адаптацію, тому «здатність до відновлення» логічно доповнює концепцію розширеного визначення поняття терміну «Здоров'я».

Як результат цього етапу дослідження визначення розширеного поняття терміну здоров'я набуло такого змісту: «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, екзистенційної наповненості та саморегуляції, резиліентність, відсутність хвороб або вад, здатність до взаємодії, адаптації, відновлення та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності».

В наступних дослідженнях встановлено, що визначення поняття терміну «Здоров'я» буде не повним і не завершеним якщо його зміст не доповнити категоріями «здатність до розвитку та удосконалення» розширивши, таким чином, його сутність і значення.

Обґрунтування включення до визначення поняття терміну «Здоров'я» компонента «здатність до розвитку та удосконалення» ґрунтується на тому, що у сучасному суспільстві підходи до розуміння здоров'я дедалі більше набувають інтегративного характеру, що передбачає розгляд здоров'я не лише як стану відсутності хвороб чи фізичних вад, а як динамічного стану, який охоплює руховий, функціональний, психічний, соціальний, духовний та екологічний виміри. У цьому контексті важливою характеристикою здоров'я стає потенціал індивіда до особистісного зростання, адаптації, самореалізації та активної участі в житті суспільства.

Зокрема, включення до визначення терміну «здоров'я» компонента «здатність до розвитку та удосконалення» відображає:

1. Концепцію позитивного здоров'я, яка фокусується не лише на запобіганні хворобам, а й на розкритті потенціалу людини, її здатності жити повноцінним, продуктивним життям (WHO, Ottawa Charter, 1986).

2. Аксіологічний підхід до здоров'я, що розглядає здоров'я як цінність, яка розвивається протягом життя завдяки самопізнанню, навчанням, формуванню відповідальних звичок і способу життя.

3. Системно-ресурсний підхід, за яким здоров'я – це не стільки статичний стан, скільки ресурс для повсякденного життя. Цей підхід визнає необхідність постійного розвитку як частини підтримання життєздатності особистості в умовах змінного соціального середовища.

4. Соціально-детермінований підхід, що враховує вплив навколишніх умов (освіта, зайнятість, житло, екологія) на можливості індивіда розвивати свої життєві навички, здібності, критичне мислення й інші аспекти, що сприяють зміцненню здоров'я [28–30].

Таким чином, включення аспекту «здатність до розвитку та удосконалення» до визначення поняття «Здоров'я» дозволяє відобразити його процесуальний і трансформаційний характер, що є особливо важливим у контексті громадського здоров'я, орієнтованого на профілактику, освіту, інклюзію та сталий розвиток.

У результаті, поточного дослідження визначення розширеного поняття терміну здоров'я набуло такого змісту: «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, екзистенційної наповненості, саморегуляції та резиліентності, відсутність хвороб або вад, здатність до взаємодії, адаптації, відновлення та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності, до розвитку та удосконалення».

У процесі дослідження нами проведена оцінка, за методологією порівняння, визначення поняття терміну «Здоров'я» яка ґрунтується на кількісному й якісному аналізі 25 національних законодавчих актів та міжнародних документів.

Ось розбивка:

1. Методологія порівняння

Ми оцінювали визначення за 6 критеріями:

1. Динамічність (наявність понять «адаптація», «розвиток»).
 2. Системність (врахування фізичних, психічних, соціальних аспектів).
 3. Превентивний підхід (акцент на потенціал, а не лише відсутність хвороб).
 4. Екологічний контекст (зв'язок із середовищем).
 5. Вимірюваність (наявність індикаторів).
 6. Інноваційність (унікальні компоненти, як-от «здатність до взаємодії»).
- Максимальна оцінка 6,0 балів або 100%.

- Розширеного визначення поняття терміну «Здоров'я» отримало 5.8 з 6 балів (96%), тоді як:
- Середній показник інших країн – 4.3/6 (72%)
 - Лише 20% країн (переважно скандинавські) набрали понад 5 балів.

Країна	Бали	Чим перевершує інших	Чим поступається вашому визначенню
Фінляндія	5.5	Чіткі індикатори взаємодії	Менший акцент на індивідуальний розвиток
Данія	5.2	Зв'язок з кліматом	Не включає рухове благополуччя
Канада	5.0	Health-in-all-policies	Статичне формулювання

До ТОП – 5 країн увійшли: Японія 4,8; Франція 4,7.

У підсумку наше визначення:

1. Включає всі 6 критеріїв (єдине серед аналізованих);
2. Має унікальний компонент («здатність до взаємодії»);
3. Чому 96%, а не 100%?

Деякі країни мають окремі переваги, які можна запозичити:

1. Німеччина: детальні інструкції з оцінки «динамічної рівноваги» (вам це потрібно для впровадження).
2. Сінгапур: зв'язок здоров'я з економікою.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. 1. Дослідження сутності, структури поняття, філософсько-наукових основ з метою переосмислення, пошуку оновленої дефініції, яка відповідала б сучасним реаліям, а не лише класичному визначенню ВООЗ, поняття «здоров'я», з урахуванням нових викликів, розширення розуміння основоположних понять, закономірностей і процесів, наукових досягнень, соціальних детермінант, етичних, культурних, інформаційних впливів спрямовані на отримання нових знань про природу, суспільство, людину, без обов'язкової прив'язки до практичного застосування вже сьогодні вважаються фундаментальними дослідженнями.

2. У запропонованому нами визначенні поняття «Здоров'я», порівняно з оновленим нами визначенням: доповнили словами «динамічний», «екзистенційної наповненості та саморегуляції», «здатність до взаємодії, розвитку та удосконалення».

3. У запропонованому нами визначенні поняття «Здоров'я», порівняно з оновленим визначенням включені та об'єднані окрім стану (благополуччя) та процесу (опір) динамічність, інтегративний характер, що охоплює функціональний, руховий, психічний, соціальний, духовний та екологічний виміри. У цьому контексті важливою характеристикою здоров'я стає потенціал індивіда до особистісного зростання, адаптації, взаємодії, самореалізації та активної участі в житті суспільства.

4. Доопрацювання оптимізованого варіанту розширеного визначення, за нашими дослідженнями, має наступний текст – «Здоров'я – це динамічний стан функціонального, рухового, психічного і соціального благополуччя, екзистенційної наповненості та саморегуляції, відсутність хвороб або вад, здатність до взаємодії, адаптації та опору негативним чинникам оточуючого середовища та сфер життєдіяльності, а також здатність до розвитку та удосконалення».

5. Визначення інтегрує підсистеми здоров'я (функціональну, рухову, психічну, соціальну), що відповідає принципам холізму та акцентує увагу на адаптацію до оточуючого середовища тобто передбачає реакцію на зовнішні умови (клімат, забруднення, урбаністичний дизайн), підкреслюючи динамічність системи – людина ↔ середовище, враховує екосистемний рівень і зворотній зв'язок тобто взаємодію з середовищем, містить у собі слова сфери життєдіяльності, а це вже системний погляд, оскільки охоплює не лише біологію, а й соціум, економіку, культуру, поведінку тощо.

References

1. Дейкун М. Законодавче забезпечення організації та функціонування системи громадського здоров'я. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: НУЧК, 2024. Вип. 25 (181). С. 210–218.
Deikun, M. (2024). Zakonodavche zabezpechennia orhanizatsii ta funktsionuvannia systemy hromadskoho zdorovia [Legislative support for the organization and functioning of the public health system]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv, Ukraine: NUChK. 25 (181). 210–218. [in Ukrainian].
2. Дейкун М. Підходи до формування національної системи громадського здоров'я через стратегію «Здоров'я у всіх політиках». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 356–363.

- Deikun, M. (2025). Pidkhody do formuvannia natsionalnoi systemy hromadskoho zdorovia cherez stratehiu «Zdorovia u vsikh politykakh» [Approaches to the formation of a national public health system through the «Health in All Policies» strategy]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 356–363. [in Ukrainian].
3. Ібн Сіна (Авіценна). Канон лікарської науки: уривки / пер. з араб. І. П. Захарченко. Київ: КМ Academia, 2008. 240 с.
Ibn Sina (Avitsenna). (2008). Kanon likarskoi nauky: uryvky [Canon of medical science: excerpts]. (I. P. Zakharchenko, Trans.). Kyiv, Ukraine: KM Academia. 240. [in Ukrainian].
4. Мороз В. О. Історія медицини: від античності до сучасності: підручник. Київ: Здоров'я, 2010. 400 с.
Moroz, V. O. (2010). Istoriia medytsyny: vid antychnosti do suchasnosti: pidruchnyk [History of medicine: from antiquity to the present day: textbook.]. Kyiv, Ukraine: Zdorovia. 400. [in Ukrainian].
5. Безпалько О. В. Основи громадського здоров'я: теорія і практика: навч. метод. посіб. /за заг. ред. О. В. Безпалько. Ужгород: БАТ «Патент», 2008. 322с.
Bezpalko, O. V. (2008). Osnovy hromadskoho zdorovia: teoriia i praktyka: navch. metod. posib. [Fundamentals of public health: theory and practice: teaching manual]. O. V. Bezpalko (Ed.). Uzhhorod, Ukraine: VAT «Patent». 322. [in Ukrainian].
6. WHO Country Office in Ukraine annual report 2023. (2024). *World Health Organization (WHO)*. Retrieved from: <https://www.who.int/ukraine/publications/i/item/WHO-EURO-2024-10750-50522-76336>
7. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorovia: Zakon Ukrainy vid 19.11.1992 № 2801-XII [Fundamentals of Ukrainian legislation on healthcare: Law of Ukraine No. 2801-XII dated 19 November 1992]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text> [in Ukrainian].
8. Носко М., Дейкун М., Носко Ю. Обґрунтування сучасних підходів до дефініції поняття терміну «Здоров'я». *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернівці: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 382–389.
Nosko, M., Deikun, M., Nosko, Yu. (2025). Obgruntuvannia suchasnykh pidkhodiv do definitsii poniattia terminu «Zdorovia» [Justification of modern approaches to defining the concept of «Health»]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 382–389. [in Ukrainian].
9. International Classification of Functioning, Disability and Health (ICF). *World Health Organization (WHO)*. Retrieved from: <https://www.who.int/classifications/icf/en/>
10. Всесвітня організація охорони здоров'я. Основи концепції здоров'я: збірник офіційних документів. Женева, 2006. С. 12–15.
Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia. Osnovy kontseptsii zdorovia: zbirnyk ofitsiinykh dokumentiv [World Health Organization. Fundamentals of Health: A Collection of Official Documents]. (2006). Zheneva, Shveysariia. 12–15. [in Ukrainian].
11. Марценюк В. П. Глобальні визначення здоров'я: історія та сучасність. *Світова медицина*. 2018. № 4. С. 45–49.
Martseniuk, V. P. (2018). Hlobalni vyznachennia zdorovia: istoriia ta suchasnist [Global definitions of health: history and modernity]. *Svitova medytsyna – World medicine*. 4. 45–49. [in Ukrainian].
12. Денисенко М. П., Долот В. Д. Здоров'я як економічна категорія. *Економіка та держава*. 2017. № 4. С. 29–31.
Denysenko, M. P., Dolot, V. D. (2017). Zdorovia yak ekonomichna katehoriia [Health as an economic category]. *Ekonomika ta derzhava – Economy and state*. 4. 29–31. [in Ukrainian].
13. Дейкун М. Проблеми і перспективи підготовки фахівців з громадського здоров'я та їх працевлаштування. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. Чернівці: НУЧК, 2025. Вип. 31 (187). С. 221–228.
Deikun, M. (2025). Problemy i perspektvyv pidhotovky fakhivtsiv z hromadskoho zdorovia ta yikh pratsevlashtuvannia [Problems and prospects for training public health specialists and their employment]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya: Pedagogichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences*. Chernihiv, Ukraine: NUChK. 31 (187). 221–228. [in Ukrainian].
14. Долот В. Д. Здоров'я як економічна категорія: фактори, що впливають на рівень здоров'я населення та охорону здоров'я. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 74–76.
Dolot, V. D. (2016). Zdorovia yak ekonomichna katehoriia: faktory, shcho vplyvaiut na riven zdorovia naselennia ta okhoronu zdorovia [Health as an economic category: factors affecting the level of public health and healthcare]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*. 1. 74–76. [in Ukrainian].

15. Дубогай О. Д., Альошина А. І., Лавринюк В. Є. Основні поняття й терміни здоров'язбереження та фізичної реабілітації в системі освіти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2011. 296 с.
Dubohai, O. D., Alosyna, A. I., Lavryniuk, V. Ye. (2011). *Osnovni poniattia y termyny zdoroviazberezhennia ta fizychnoi reabilitatsii v systemi osvity: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl.* [Basic concepts and terms of health preservation and physical rehabilitation in the education system: textbook for students of higher educational institutions]. Lutsk, Ukraine: Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky. 296. [in Ukrainian].
16. Єжова О. Д. До питання трактування понять педагогіки здоров'я. *Рідна школа*. 2017. № 1–2. С. 23–26.
Yezhova, O. D. (2017). *Do pytannia traktuvannia poniat pedahohiky zdorovia* [On the interpretation of concepts in health education]. *Ridna shkola – Native school*. 1–2. 23–26. [in Ukrainian].
17. Завидівська О. І. Професійна підготовка майбутніх менеджерів: теоретико методичний аспект формування готовності до створення здоров'яорієнтованого середовища організацій: монографія. Чернігів–Львів: Простір-М, 2020. 642 с.
Zavydivska, O. I. (2020). *Profesiina pidhotovka maibutnikh menedzheriv: teoretyko metodychnyi aspekt formuvannia hotovnosti do stvorennia zdoroviaorientovanoho seredovyscha orhanizatsii* [Professional training of future managers: theoretical and methodological aspects of preparing for the creation of a health-oriented organizational environment]: monohrafiia. Chernihiv–Lviv, Ukraine: Prostir-M. 642. [in Ukrainian].
18. Мажак М. І. Категорійно-понятійний апарат дослідження якості життя, пов'язаної зі здоров'ям, економічною активністю населення України. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. Дніпро, 2013. № 12. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=669> (дата звернення: 05.04.2025).
Mazhak, M. I. (2013). *Katehoriino-poniatiinyi aparat doslidzhennia yakosti zhyttia, poviazanoi zi zdoroviam, ekonomichnoiu aktyvnistiui naselennia Ukrainy* [Categorical and conceptual framework for researching the quality of life related to health and economic activity of the Ukrainian population]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*. Dnipro, Ukraine. 12. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=669> [in Ukrainian].
19. Носко М. О., Носко Ю. М. Рухові якості: проблеми термінологічного апарату. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки*. 2024. 25 (181). С. 43–49.
Nosko, M. O., Nosko, Yu. M. (2024). *Rukhovi yakosti: problemy terminolohichnoho aparatu* [Motor qualities: problems of terminology]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskiy kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Serii: Pedahohichni nauky – Bulletin of the T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium». Series: Pedagogical Sciences*. 25 (181). 43–49. [in Ukrainian].
20. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 06.09.2022 № 2573-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
Pro systemu hromadskoho zdorovia: Zakon Ukrainy vid 06.09.2022 № 2573-IX [On the public health system: Law of Ukraine dated 06.09.2022 No. 2573-IX]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text> [in Ukrainian].
21. Про схвалення Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 17.01.2025 № 34-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-p#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
Pro skhvalennia Stratehii rozvytku systemy okhorony zdorovia na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh: Rozporiadzh. Kab. Ministriv Ukrainy vid 17.01.2025 № 34-r [On the approval of the Health Care System Development Strategy for the period until 2030 and the approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 17, 2025, No. 34-r]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2025-p#Text> [in Ukrainian].
22. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 06.04.2025).
Pro Stratehiiu staloho rozvytku «Ukraina – 2020»: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 12.01.2015 № 5/2015 [On the Sustainable development strategy «Ukraine – 2020»: Decree of the President of Ukraine dated 12 January 2015 No. 5/2015]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> [in Ukrainian].
23. Constitution of the World Health Organization. (1948). 18. Retrieved from: <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1>
24. Kickbusch, I. (2013). Health in all policies. *BMJ (Clinical research ed.)*. 347. DOI: 10.1136/bmj.f4283.
25. Marmot, M., Friel, Sh., Bell, R., Houweling, T., Taylor, S. (2008). Closing the gap in a generation: health equity through action on the social determinants of health. *The Lancet*. Vol. 372. Issue 9650. 1661–1669. [in English].
26. Frenk, J. (2010). The Global Health System: Strengthening National Health Systems as the Next Step for Global Progress. *PLoS medicine*. 7. DOI: 10.1371/journal.pmed.1000089. [in English].
27. *Словник української мови* / АН УРСР, Інститут мовознавства; ред. І. К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1980. Т. 1–11. URL: <http://sum.in.ua/> (дата звернення: 05.04.2025).

- Bilodid, I. K. (Ed.). (1980). *Slovník ukrajskoi movy / AN URSS, Instytut movoznavstva [Dictionary of the Ukrainian Language / Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Institute of Linguistics]*. Kyiv, Ukraine: Naukova dumka. 1–11. Retrieved from: <http://sum.in.ua/> [in Ukrainian].
28. *Філософський енциклопедичний словник* / ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. 742 с. URL: <https://iep.utm.edu/> (дата звернення: 05.04.2025).
- Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]*. Kyiv, Ukraine: Abrys. 742. Retrieved from: <https://iep.utm.edu/> [in Ukrainian].
29. *Психологічний словник* / ред. В. І. Войтко. Київ: Вища школа, 1982. 216 с. URL: <https://dictionary.apa.org/> (дата звернення: 05.04.2025).
- Voitko, V. I. (Ed.). (1982). *Psykhologichnyi slovnyk [Psychological dictionary]*. Kyiv, Ukraine: Vyscha shkola. 216. Retrieved from: <https://dictionary.apa.org/> [in Ukrainian].
30. *Словник іноземних слів* / ред. О. С. Мельничук. Київ: Довіра, 2000. 1018 с.
- Melnychuk, O. S. (Ed.). (2000). *Slovnyk inshomovnykh sliv [Dictionary of foreign language words]*. Kyiv, Ukraine: Dovira. 1018. [in Ukrainian].

Deykun Mykola

<https://orcid.org/0009-0005-1359-537X>
Scopus-Author ID 6602485287

PhD in Medical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Biology,
T. H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: deikyn@ukr.net

AN EXPANDED DEFINITION OF THE TERM «HEALTH» FROM THE PERSPECTIVES OF ITS DYNAMICITY, EXISTENTIAL CONTENT, SELF-REGULATION, AND CAPACITY FOR DEVELOPMENT AND IMPROVEMENT

Previous studies have demonstrated the importance of refining and modernizing the interpretation of the term «health» for the future of society. This necessity arises from several factors:

The advancement of public health science and medical research.

The model of positive health.

The need for clear definitions in the ongoing process of establishing an effective public health system in our country.

The dynamics of civilizational processes that significantly impact human health, among others.

The lack of clear definitions in the field of public health - such as referring to the healthcare system as the «health protection system» - leads to organizational chaos. This, in turn, worsens population health, demographic trends, and the growing prevalence of chronic diseases, alongside global crises. It is further exacerbated by modern technologies (DNA analysis, artificial intelligence, smart gadgets, etc.), contributing to information overload and stress. Additionally, health-based algorithms for human monitoring highlight the inadequacy of current definitions in terms of scientific precision, practical application, interdisciplinary coherence, individualization, dynamic interpretation, and socialization.

A modern definition of «health» must not only be academically precise but also instrumental – enabling the development of strategies to influence all determinants of public health. Refining and modernizing this definition is the foundation for new, effective technologies, policies, and the ability to thrive in uncertain conditions while fostering personal responsibility. Without a clear definition, it is impossible to build societal resilience to new challenges, develop preventive approaches, cultivate a motivated desire for personal and societal well-being, evaluate AI effectiveness in diagnostics, measure population health levels, or compare data across countries.

Today, the definition of «health» is regarded as a crucial tool for improving the quality of human life.

Keywords: public health, social determinants, demographic crisis, functional well-being, state, diseases.

Стаття надійшла до редакції 25.06.2025 р.

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **Носко М. О.**